

állítottak a tűztenger helyén, melynek hazug felirata azt hirdette: a zsidókkal a náci megszállók végeztek. Lemanski plébános megrendítő gesztusa erre a rettenetes történetre reflektált.

A lengyel társadalom egyes köreinek hozzáállása ma is hajmeresztő a honfitársaik szűk csoportja által a zsidók ellen elkövetett bűntettekhez, a tömegeknek a vészkorszak idején tapasztalható cinkos közönyéhez, az elhagyott zsidó vagyon eltulajdonítása körüli kérdésekhez. Józef Glemp lengyel bíboros – kinek „írói munkássága” bőséggel tartalmaz finoman szólva vitatható kitételeket a zsidósággal kapcsolatban – megtagadta, hogy a jedwabnei emlékmű 2001. júniusi újraavatásán megjelenjen. Napjainkban egy Jerzy Robert Nowak nevezetű lengyel náci publicista – a Lengyel Külügyi Intézet egykori magyar referense – cikksorozatában a szovjetekkel együttműködő kelet-lengyelországi zsidókat vádolja tömeggyilkosságok elkövetésével. A Komuna Otwock megrendítő dokumentumjátéka éppen csak hegedni kezdő sebek körül kutat. Különös indulattal, gyógyító szándékkal, de még egy nagy út előtt álló közegből vétegetten. A *Perechodnik/Bauman* felmutat, látat egy sok idő múltán megismert, megrendítő sorsot. Szembesít, számvetésre készítet. Pellengérré állít. Egy (hatvan éve) halottat. A gyűlölet azonban öröknek látszik, hiszen „könnyű szar emberré válni”. Még csak nem is kell hozzá holokausz, sem zsidó. Például Otwock tizenkétezres zsidóságból tizenegyezer hatszáz pusztult el: ma már egyetlenegy zsidó sem él a városban.

Már többször idézett interjújában az együttes nevében megszólaló Grzegorz Laszuk ezt mondja: „A zsidóknak a mai napig nagyon nagy trauma, hogy nemcsak áldozatok, hanem közremű-

ködők is voltak saját tragédiájukban.” Egy ilyen hiányos, slampos, elnagyolt állítás, az efféle mondatok mögé búvó háritás – felteszem – nagyobb traumatizáló hatással bír. Laszuk ugyanitt megemlíti, hogy „a vakáció után Otwockban fogunk játszani, ott lesznek olyanok a nézőink között, akikben ez a történet élő emlékeket ébreszt. Számukra a tartalom lehet sokkoló, az esztétikáját nem tudom, hogy fogják megítélni.” Anyaggyűjtésem során akadtam rá a kisváros kettes számú gimnáziumának angol nyelvű honlapjára. A menüből kiválasztottam az „Otwock története” pontot (a város hivatalos honlapjának nincs angol verziója). A szöveg egy árva szóval se tér ki arra az apró tényre, hogy 1942-ben a település lakosságának felét kiirtották, azt viszont megtudhatjuk, hogy 1917-ben a város közel százhatvan üzletének többségét zsidók birtokolták.

A lengyel társulat alkotása erejénél, szókimondásánál fogva alkalmas lesz rá, hogy „működjön” Otwockban, a történet helyszínén is. E különös, dokumentarista színház csak kevésé igyekszik itélkezni. Ábrázol. Minimalista eszközökkel, elvonatkoztatva, egyetemessé téve láttat egy történetet, melyből, ha sokat egymás mellé teszünk, úgy hívjuk: világégés. Laszuk és társai az emberi gyengeség határtalanságára és veszélyeire hívják fel a figyelmet. Menetelő, kórusban kántáló, majd feltett kézzel, a fal felé fordulva sorakozó színész szónokai máig kockázatos történetet beszélnek ki. Színházi szempontból igencsak érvényesen. A tartalom, a (tágabb) történet azonban – mint látható és tudható – még mindig alakulóban van. Hogy jó irányban menjen, ahhoz ez a rizikós alkotás is segítséget nyújthat.

FORGÁCH ANDRÁS

Arfeusz a porondon

■ OLEG ZSUKOVSKIJ SZEGEDEN ■

Afenti címben az előadás címét a szerző-rendező-színész kérésének megfelelően írom, eltérően attól a címtől, amelyik alatt Szegeden futott – Oleg Zsukovszkij tiltakozása ellenére. Ott a szellemes *Hárfeusz* címet viselte ez a Régi Hungáriában bemutatott kiérlelt rögtönzés, begyakorolt improvizáció (úgy vélem, Oleg Zsukovszkij nem akart a címmel szellemeskedni, csak egy betűt változtatott a görög néven, amelyik – a website-ján [www.lapushkin.de: a művész Németországban él, ott próbál megélni] található szövege szerint – a magányos embert jelenti, az én szótáram tanúsága szerint viszont az ógörög „megfosztott, árva” szóval lehet kapcsolatban, de ezzel a picike hangsúlyváltoztatással, az O betű A-ra cserélésével orosz szóvá lett a görög, és hát ez egy orosz, mélységesen orosz előadás, nemcsak a nyelve, de a szelleme is). Az *Arfeusz* egyszerre volt a tizezer éves színház és az előtűnk születő pillanat maradéktalan kifejeződése, a barlanglakó szorongása és a pofátlan punk hóbörgése, a nagy koncentrációjú, testét tökéletesen uraló orosz színész kötéltáncos-mutatványa és egy kissé esetlegesen odatett, szándékosan dadogó, esendő, sebezhető utcai koldusmutatvány. Hozzá kell tenni, talán nem csak életrajzi adalék, hogy az idén a művész kivált anyatársulatából, a Derevóból, és ez az első szólóestje, amivel, ha sikere lesz, utazni fog a világban. (Egy magánbeszélgetésen beszámolt annak lelki-fizikai fájdalomról, annak az abszurditásáról, ahogyan a saját testéből gyúrt szerepeket valaki másnak kell betanítania. Mintha a karját kellene letépnie, vagy a bőrét.) Szegeden kétszer is ment (nem a nagy sikerre való tekintettel, hanem mert egy másik meghívott előadás nem jött el, sajnos legalább négy meghívott előadás nem jött el, de erre még visszatérek), és bár mindkétszer megtelt a

nézőtér, nem titkolom, és a recenziókat utólag elolvasva is világos, hogy sokaknak nem tetszett. Ezzel nem akarom azt állítani, hogy az a jó színház, amelyik sokaknak nem tetszik. A jó színházhoz számomra hozzátartozik a nézőtér forrósága – nos, a *Hárfeusz* alatt tényleg nem volt forró a nézőtér. Én forró voltam, tehát rám hatott. (Eddig még soha nem láttam Zsukovszkijt színpadon.) Sőt: néhány megrögzött híve kivételével ez az előadás még helyi szimpatizánsait is hidegen (vagy langyosan) hagyta, utána némi rezignációval, kissé bágyadtan szédültek ki a forró szegedi estébe. Pedig szerintem az egyik legszebb munka volt, amit a Thealter az idén felkínált. Szép volt, vagyis nemes, persze nem hibátlan, viszont végtelenül egyszerű, házilagosan előállított, szinte látszótlak a durva öltések, a csapolások nyomai (különösen, ha az ember másodszor is visszament megnézni): tiszta szemlélődésre és a színház lényegéről való elgondolkodásra indított (persze csak azt, aki hagyta magát megindítani). Az előadás nem dob be nagy trükköket, modulációja meglehetősen egyhangú, mondhatni, monoton: egy félmeztelen, kopasz, kifestett arcú férfi, persze egy zenebohóc, ez a lényeg, az orosz zenebohóc, dűnnyög, motyog, énekel, hangszereken játszik, de miféléken!, például egy kis pléh játék gitáron, amit öt éves gyerekeknek vesznek a vásárban, mögötte olykor vetített kép fut, egy forgatható diafilm, karcolt, hűvös színeket alkalmazó kék-zöld-fehér festmény, rajta többek között a Hold (nagyon szépen karcolta, karistolva, valósággal világított, mintha Erdély Miklós egyik festményéről lépett volna ide át), vagy az éjszakai lakótelepek fényei, vagy egy, a Kis Hercegre emlékeztető magányos figura, mintha még a sálja is lobogna (maga a művész készítette a filmre karcolt-festett képet, éspedig ott, Szegeden, mint

Dusa Gábor felvétele

Oleg Zsukovszkij a Hárfuszban

utólag megtudtam); különböző megvilágításokba helyezi a testét, mondjuk, helyben futás közben vízzel spricceli, permetezi, hogy – legalábbis azok, akik a nézőtérben szemben ülnek vele, vagyis a nézőtér közepén, és nem süt szemükbe zavaróan a fény – egy fénylő kontúrú, vízporban úszó, világító testetlen szellemnek, szellemsziluettnek érzékeljék ezt a fején mikroportot viselő, ezért olykor autóversenyzőnek vagy rock-sztárnak is látszó Bolonduska Ivanuskát, ezt az Eizenstein bojárjaira vagy valamelyik cárevicsére emlékeztető, testén egyetlen fölösleges grammot sem viselő férfit, szóval Zsukovszkij sok mindent csinál, sok mindennel kísérletezik. Az egyik dologból nem föltétlenül következik a másik. Például az előadás vége felé a harmonikáját odaadja egy nézőnek. Ahogyan egy érzékeny fanyalgó az előadás után megfogalmazta: „nincs kedvem másfél órán keresztül nézni, hogyan úszik egy hal az akváriumban.” Hiszen éppen erről van szó! Számomra nincs érdekesebb, mint hogy erről is szólhat a színház: ahogyan egy hal úszik az akváriumban. De még másról is van szó. A zenebohóc a színház leglényegét valósítja meg – ha igazán zenebohóc: ha a zene valamiképpen abból a szomorúságból fakad, ami megnevettet, ha tényleg a testi létezésének a folytatása. Itt minden rezdülés autentikus volt: abból következett, amit láttál, a mozdulatból. Amikor letette a mikroportot a fejéről, vagy fölvette, ahogyan odahátrált egy előre bekészített kellékhez, abban sem volt semmilyen álcázás, az útvonalak, amelyeket Zsukovszkij ebben az előadásban bejár, inkább ösvények, mint kitaposott országutak, harci ösvények, Ariel ösvényei, bujkálás, rejtőzködés és kitarulkozás egyszerre mutatkozik meg bennük, szemérem és pofátlan exhibicionizmus. Valahol azt nyilatkozta, hogy szeretne olyan lenni, mint ez a figura, akit játszik, de sajnos nem mer olyan lenni. Olyan nyílt, és olyan naiv, aki csak azt mondja, amit érez. Hát akkor mit csinál? Az előadás vége felé a feje elé helyez egy nagy, ovális, fent és lent kihagyódó csúcsú papírmaszkot: nincs rajta semmi, a szájával fogja, és a szájába egyúttal egy mikrofon került: tartja is a szájával, és hangokat is ad ki általa: nincs arca, és őserdei arca van, mint egy Amazonas menti indiánnak. A ráadás számokat úgy tudja le – mindkét estén három volt belőlük –, hogy az ember nem tudja, végleg kiment-e, vagy visszajön még. Ez a három ráadás

szám, a taps intenzitásától függetlenül, hozzátartozik az előadáshoz. A második estén egy mikrofonállványt helyezett ki a színpad közepére, odaállt elé, aztán mégsem szólalt meg, otthagya, kiment. Ekkor kigyulladt a mikrofon helyére becsavart villanykörte. Mondom, filozófusok a zenebohócok, igazi filozófusok! Ez a végtelenül magányos Arfeusz nem találta meg az ő Auridikéjét, és nem szállt le érte a pokolba. Még nem tart ott. Az előadás előtt egy piciny cetlire kinyomtatott szöveggyűjteményt kaptak a nézők Oleg szövegeiből, műsorfüzetet gyanánt. Néhány idézet a cetliről:

„Korábban, még fiúkként, ostrommal vettük be a hóbuckákat. Most már katonák vagyunk, süvítenek a lövedékek, és mi a földre rogyunk, már itt is az utolsó közülünk. Korábban, mikor sötétetett, ő az ablakból hívott, te meg azt válaszoltad neki: »Mama, én...«

Úgy táncolt, olyan gyönyörűen – hogy elveszítettük a fejünket, és azt kérdeztük: mit adjunk neked ezért az örömeért? Ő pedig azt mondta: egyikőtök fejét. És mi odaadtuk az egyiket. A proféta fejét.

»Szeretnék, bár kis időre, felhőként, galambszürke felhőként a szülőházam fölé szállni.«

Önarckép:

Nem tud felállni és elindulni. Még akkor sem, ha fektében bele-rúgnának, vagy megsimogatnák, vagy... semmi sem fog történni. Ott fekszik majd a sarokban egészen addig, amíg el nem repül.

Valahol kerek e világon, ott, ahol örök a fagy, a medvék jéghez döngölik magukat, könnyeiket sem sajnálva.”

Oleg Zsukovszkij előadása számomra mindazt magában sűrítette, ami miatt ez a szegedi fesztivál olyan rokonszenves, de több annál, gazdagító, mert a fanyalgóknak üzenem: éppen az ilyen „tévedések” – mint Zsukovszkij magánszáma vagy Urbán András félig elkészült hátrorzongató Csáth-előadása (utalok a jégtömbbe fagyott hal lángszórával való kiolvasztására), a 0,1 mg – tesz, hogy ez a fesztivál nem veszítette el az arcát: a közvetlenséghez éppen az esendőnek, a szenvedélyesnek és a még nem teljesen kiérleltnek van mély köze: a csillogás, a tökéletesség – ide nekem a csillogást, a tökélyt!; szeretem a ragyogó, a pompás, a szellemes előadásokat is – még nem minden, nem az egész univerzum. Az ilyen kerülő utak nélküli munkák is hozzátartoznak, atmoszférát teremtenek, oxigént termelnek, nincs piaci értékük, szerencsére, esetlegesen, mint egy gyerekrajz, és így hibátlanok, ezért fölbecsülhetetlenek. Balog József még mindig tudja, mitől döglök a légy. (Holtfáradtan és talán kissé illumináltan éjfél tájban nagyon jó beszélgetést folytatott Jelessel és Peróval a *József és testvérei* vetítése után. A nyitottság, a szemlélődésre való képesség teszi ezt lehetővé.) De persze nem minden papsajt.

Előfordult az is, hogy a Szegedi Nemzeti Színház piaci árat kért egy, a színörpadlás nélkül sajnos nem működő, meghívott nagyszínházi előadásért (Jeles *Ványa* bácsija csak emiatt nem jöhetett el Szegedre), mintha divatbemutató vagy páholytalálkozó lett volna. A szolidaritás ilyen hiánya egy korántsem anyagi előnyök miatt megrendezett jó szellemiségű és másfél évtizede megalapozott helyi színházi fesztivállal, illetve egy másik vidéki színház ritkán látható produkciójával szemben – hadd fogalmazzak eufemisztikusan – szomorú dolog. És amilyen jónak tartottam, hogy a háromtagú előválogató zsűri végre az úgynevezett „köszínházakból” is beválogatott úgynevezett „alternatív” előadásokat, amelyek egyeztetési okok miatt nem jöhettek el, mint amilyen Zsótér *Csongor és Tündéje*, Jeles kaposvári Csehov-rendezése, avagy Pintér Béla *Gyévuskája* (miáltal talán sikerülhetett volna végre újradefiniálni az „alternativitás” időközben meglehetősen bornírttá és üressé lett fogalmát), annyira zavarba ejtett, hogy helyettük korántsem elég színvonalas (említhetem a diákszínjátszó karakterű, helyenként persze éppen ezért – tudniillik a maga deduktívan következetes marionett pantomimimitációja miatt – érdekes *Pert*) vagy pedig kifejezetten konvencionális előadások kerültek be a programba (mint amilyen *Az üvegfigurák* volt). Mégis: második éve nézem ezt a fesztivált, és második éve érzem ott jól magam. Mert valódi.